

NAGY JÓZSEF
Machiavelli és Hobbes*

Christian Lazzeri egy tanulmányában érdekes és releváns szempontok alapján taglalja a Machiavelli és Hobbes gondolatában feltárható hasonlóságokat és különbségeket. Mint írja, a hatalom akarása elméletének kidolgozásában Machiavelli bizonyos értelemben *tekinthető* Hobbes előfutárának, mégpedig Machiavelli azon tézise alapján, mely szerint az emberekben levő telhetetlen gonoszság ill. rosszindulat az uralkodás vágyában ölt testet, és éppen ez az emberek közti konfliktus alapja. Szerző szerint azt is fontos tisztázni, hogy e gonoszság gyökerét (Machiavelli gondolatrendszerén belül) teológiai vagy antropológiai megközelítésben lehetséges adekvát módon feltárni.¹ De e vizsgálódástól függetlenül is, különösen a *Beszélgetések* és a *Firenze története* alapján nyilvánvaló, hogy Machiavelli felfogásában kizárólag az állami keretek közt megalkotott jó törvények és jó intézmények képesek megfékezni az emberi

---

* Jelen tanulmány az alábbi mű egy fejezetének rövidített változata: Nagy József, *Vico és Hobbes politika- és nyelvfilozófiájának összevetése*, Doktori Disszertáció (témavezető: Kelemen János akadémikus), ELTE BTK, Filozófiatudományi Doktori Iskola – Politikai Filozófia Program, Budapest, 2003. („Dante, Machiavelli, Hobbes és Vico helye a retorikai tradícióban”: pp.209-235 [on-line verzióban: pp.206-231]; Lazzeri *Machiavelli*-értelmezéséhez ld.: pp.217-223 [on-line verzióban: pp.214-220].) ELTE Egyetemi Könyvtár, KD10090.

A teljes dokumentum:

http://www.academia.edu/2419323/Vico_es_Hobbes_politika-es_nyelvfilozofiajanak_osszevetese_A_comparison_of_the_political_philosophy_and_of_the_philosophy_of_language_of_Vico_and_Hobbes_

¹ Vö.: Lazzeri, *Les racines de la volonté de puissance: le «passage» de Machiavel à Hobbes*, in *Th. Hobbes – Philosophie première, théorie de la science et politique* (Yves Charles Zarka [ed.]), Presses Universitaires de France, Paris, 1990, p.225.

gonoszságot és szenvedélyeket. Mint Lazzeri kiemeli, Machiavelli a *Beszélgetések* elején egy olyan, a történeti-politikai dimenziót megelőző stádiumot vázol fel, amely Hobbes és Spinoza "természeti állapotának" (valamint Vico "istenek korának") feleltethető meg. Machiavelli gondolatmenetének megfelelően a természetben lezajló és az emberi társadalmakat is érintő változások egy organizmus ciklikus működésének megfelelően mennek végbe: egyfajta „megtisztulás” végett „veti be” a természet valamelyik csapást, nevezetesen a pestist, az éhínséget ill. az árvizet. A katasztrófák által megtizedelt emberek új területeket kutatnak fel, amelyeket erőszak révén vesznek birtokba. A meghódított területeken korábban már ott lakók, mint a hódítók alávetettjei, város-építésre és vezető-választásra kényszerülnek. Tehát a két bizonytalansági tényező, mely az első államok létrejöttéhez vezetett: egyrészt a *félelem a ciklikusan ismétlődő természeti katasztrófáktól*, másrészt az *agresszió* (idegenek behatolása) *elleni védelem*.²

Az első városokban tehát, túlélésük biztosítása végett, valamilyen formában *kénytelenek* együttműködni az emberek, a szolgálatok és a munkavégzés kölcsönössége által alakul ki egyfajta „szokáson alapuló bizalmasság” („*consuetudine*”), mely átmenetileg biztosítja a békét a közösségben. A társadalmi létben fokozatosan kialakul a *jó* és *nemes* megkülönböztetése a *romlotttól* és *rossztól* – ez alapozza meg a törvényalkotást. A szóban forgó „*consuetudine*” állapotát azonban az rombolja szét, hogy egyesek saját haszonra törekednek, és ebből eredően az emberek közt érvényesülni kezd a kölcsönös „*hálátlanság*” [„*ingratitude*”] a félelem, az irigység és a kapzsiság. Az önfenntartás természetes igényéből következik, hogy a társadalom fel akar készülni az *esetleges*

---

² vö.: Lazzeri, *i.m.*, pp.226-227.

ellenséggel szemben és a kontingens tényezők, avagy a szerencse hatásait a maga szempontjából előnyösen akarja kihasználni. Az államférfi számára az egyetlen lehetséges mód, hogy a kontingencia hatókörét redukálja az, hogy *virtuoso* legyen: e fogalom magában foglalja a bátorságot, a bölcsességet, az adekvát ítélőerőt, valamint az államok intézményes rendszere és az emberi szenvedélyek közti összefüggésben való jártasságot. Természetesen Machiavelli *erény*-fogalma jelentősen eltér a királytükör-tradícióban megjelenítettől: Machiavelli számára már nem lelki-szellemi tulajdonságok zárt („taxatív”) felsorolását jelenti, hanem a véletlenszerűen váltakozó politikai kontextusokhoz való alkalmazkodás képességét.³

Mivel az államnak tehát biztosítania kell magát a külső támadásoktól, szükséges megszerveznie a legadekvátabb katonai-politikai szervezetet, aminek pedig elkerülhetetlen velejárója, hogy egyesek – a „jó hírnév” megszerzésével – kiemelkednek a többiek közül: ez győzi meg a népet arról, hogy az adott személy olyan képességekkel van megáldva, amelyek révén hivatalhoz juthat. A dicsőség és a hírnév a hatalom elérésének eszközei (melyek nyilvánvalóan csak interaktív kontextusban lehetnek manifesztak). Lazzeri megállapításának megfelelően Machiavelli rendszerében a gazdagság és a hírnév mindenki által kitűzött, bár teljesen különböző indítatásokból származó cél: ezen kollektív célkitűzésből ered az uralom vágya.

A továbbiakban Lazzeri két pontban összegzi az uralomvágy genezise Machiavelli-féle koncepcióját.

(1.) Machiavelli gondolatának megfelelően mindenki azon fáradozik, hogy bővítse a lehetőségeit és hírnevet szerezzen – mindezt azért, hogy jövőbeli túlélését biztosítsa.

---

³ vö.: *i.m.*, pp.228-229.

Machiavelli eszmefuttatásaiból Lazzeri szerint az hámozható ki, hogy az individuumok az uralomvágygal kapcsolatos célkitűzéseiket a *képzeletbeli totális elégedettség* függvényében fogalmazzák meg. Ennek alapján leszögezhető, hogy az emberi természet immanens része az, hogy mindent meg tud és meg akar kívánni – s e a ponton a fő kérdés, hogy mi szab határt e végtelen és öngerjesztő birtoklási és uralmi vágyaknak.

Hogy az individuumok megvédhessék azt, amit már megszereztek, azt is meg kell szerezniük, ami garantálja birtokolt javaik védelmét. A veszteség félelme és a szerzés vágya együttesen a mozgatóereje a szerzésnek. A birtoklással összefüggésben folyamatosan jelenik meg az elégedetlenség és a bizonytalanság, mivel a képzelőerő által folyamatosan tárulkozik fel az individuumok előtt mindaz, amit – eltekintve az adott feltételektől – még birtokolhatnának. A képzelőerő tehát az, amely az elvesztéstől való félelmet átfordítja a már-megszerezetre vonatkozó *elégedetlenség*be: a dicsőséghez vezető mindkét paradigmaticus útnak (tehát a gazdagságnak és a hírnévnek) ez a kiindulópontja. És ebből ered az *ambíció* is: a minél többre, minél magasabb szintre való törekvés.⁴

(2.) A saját felhalmozott javak másokéval való összehasonlítása az alapja a társadalom legkülönbözőbb szintjein jelentkező *irigység* érvényesülésének. Ez épp oly általános jelenség, mint a dicsőség vagy a gazdagság hajhászása. Az irigykedés közvetlen következménye a gyűlölet, valamint az ellenfelek legyőzésének vágya. Az ambíció – mint már volt rá utalás – nélkülözhetetlen eleme az összehasonlítás, amelynek következménye, hogy az egyének nem saját tulajdonságaik kiteljesítésére törekszenek, hanem a mások felett való győzedelmeskedésre, a másnál-többnek-látásásra. A másokon való felülkerekedés célja részben a

---

⁴ vö.: *i.m.*, pp.230-233.

hatalomvágy, részben a mások esetleges „támadásainak” a megelőzése. Ebből ered, hogy a nemesek elnyomják a népet, a fejedelem pedig elnyomja az alattvalóit. Az ellenfelek kölcsönösen táplált gyűlöletéből következik, hogy – egymás vonatkozásában – nem lehet más szerepük, mint elnyomó és elnyomott. Ez az utolsó láncszem a hatalomvágy játékában: az ellenfelek szükségszerűen egymás felett gyakorolnak uralmat és emellett félnek uralmuk következményeitől is. Az elvileg szükségszerű eredmény: polgárháborúk, osztályharcok. Az ambíció és a bosszú elvakítja az embereket, melyből kifolyólag immár nem figyelnek tetteik következményeire. A hatalom akarása tehát a személyes bizonytalanság-érzetben gyökerezik, és épp ez készteti (a hatalom megszerzésére irányuló) cselekvésre az állam szereplőit.⁵

Lazzeri ezen a ponton Hobbes rendszerének ismertetésére tér át. Mint írja, e rendszerben az első különbség a Machiavelli-féle koncepcióval szemben az, hogy az önfenntartás alapjául a fiziológiát teszi meg. Minden individuum törekvése [*conatus*-a] – a „vitális mozgások”⁶ kategóriájába tartozó – vérkeringése integritásának fenntartása. Az önfenntartáshoz elsődlegesen olyan *képességek*, vagyis az emberben olyan immanensen meglevő eszközök állnak a rendelkezésünkre, melyek bizonyos – jövőben feltételezett – javak megszerzését teszik lehetővé. A képességek lehetnek *természetesek* (pl. erő, szépség, tisztesség, stb.) és *instrumentálisak* (az előző származékai, mint pl. barátok, gazdagság, hírnév, etc. – amelyek lehetővé teszik a természetes képességek fenntartását). E képességek

---

⁵ vö.: *i.m.*, pp.233-236.

⁶ vö.: Hobbes, *Leviatán* (ford. Vámosi Pál, a fordítást szakmailag ellenőrizte és a bevezető tanulmányt írta Ludassy Mária), I. kötet, Kossuth, Budapest, 1999, I/6, p.105.

kizárólagos funkciója tehát az életműködés fenntartása minden egyes individuumban.⁷

Hobbes elméletének megfelelően a *conatus* az alapja a jövőre irányuló döntések mérlegelésének: ez utóbbi egyfajta számítás, amely – mivel a jövőbeli események kimenetele megjósolhatatlan – *feltevések* [*conjectures*] formájában fogalmazódik meg. Az e feltevésekben immanens bizonytalansági tényező az, amely végeredményben lehetővé teszi a *jó* és a *látszólagos jó* megkülönböztetését. A bizonytalanság a jövőre vonatkoztatva szorongást idéz elő az egyéneknél. Mint Lazzeri kiemeli, Hobbes és Machiavelli gondolatmenete – a jövőbeli (teleológiai struktúrák alapján tételezett) javak meghatározását, valamint az individuumok és jövőképük viszonyát illetően – analógiát mutat: mindkettőből az vezethető le, hogy az *eszköz* típusú tulajdonaikat kell az egyéneknek folyamatosan növelniük ahhoz, hogy biztosítsák mindazt, amivel már rendelkeznek. Ezen eszközök felhalmozási lehetősége elvileg korlátlan.⁸

Lazzeri e ponton vet számot a Hobbes és Machiavelli gondolata közt fennálló egyik további jelentős különbséggel: Hobbes elméletében minden emberi hatalom ill. emberi képesség (pl. az erő, az ékesszólás, a prudencia, stb.) a *képesség-piacon* ill. *hatalom-piacon* értékesíthető. Az eszköz árát azon meghatározott cél szabja meg, amelyre az adott eszköz vonatkoztatva van; a kiváltképpeni cél létünk fenntartása, ami minden lehetséges érték forrása: mindig a legtöbb hatalmat biztosító eszközöket kell választani, hogy garantálva legyen a hatalmat biztosító további eszközök megsokszorosításának lehetősége. E kontextusban alapvető probléma, hogy miképp határozzuk meg valamely ember képességeinek/hatalmának

---

⁷ vö.: Lazzeri, *i.m.*, pp.236-237.

⁸ vö.: *i.m.*, pp.238-239.

értékét. Hobbesnak a kor felfogásával homlokegyenest ellentétes megoldási javaslata erre vonatkozólag az, hogy e képességek árát a vevő becslése határozza meg. Minden egyén (mint eladó) érdeke, hogy meggyőzze képességei vásárlóját az áru (tehát képességei) minél jelentősebb felértékeléséről, ugyanakkor végeredményben a vevő határozza meg a szóban forgó képességek értékét. Fontos szem előtt tartani, hogy minden vevő abból a szempontból *eladó*, hogy pl. pénz formájában felkínálja hatalma egy részét. Mint Hobbes írja, „a szerződés tárgyának értékmérője a szerződő felek vágya, tehát igazságos értéknek az tekintendő, amit a szerződő felek érte fizetni hajlandók”.⁹ Mindennek fényében válik relevánssá a *hírnév* elnevezésű speciális instrumentális hatalom, amely – meglátásom szerint – a wittgensteini értelemben vett nyelvjáték (és, mint Lazzeri a későbbiekben fogalmaz, egy bizonyos típusú jelrendszer) paradigmaticus példája a Hobbes-féle koncepcióban: a hírnév a képességeit eladó személy szempontjából nyilvánvalóan kedvező irányba befolyásolhatja a vevő ítéletét. Ahogy erre vonatkozólag (meglátásom szerint a *hírnév* nyelvjáték-jellege szempontjából Machiavellivel tökéletes összhangban) maga Hobbes fogalmaz: „*aki abban a hírben áll, hogy hatalma van, annak valóban hatalma van, mert ezáltal a védelemre szorulókat magához vonzza. Ugyanilyen okból hatalma van annak is, aki abban a hírben áll, hogy hazájában szeretik*” (t.i. ez a „népszerűségnek” nevezett szituáció), mint ahogy „*hatalom mindaz a tulajdonság – vagy híre – amely valaki iránt sokakban szeretetet vagy félelmet ébreszt, mert ezáltal sokak segítségét és szolgálatát lehet megszerezni*”.¹⁰ Tehát a képességek értékét Hobbes

---

⁹ Hobbes, *Leviatán*, I. kötet, i.k., I/15, p.189 (idézve in Lazzeri, *i.m.*, p.241).

¹⁰ Hobbes, *Leviatán*, I. kötet, i.k., I/10, pp.135-136, kiemelés tőlem, N.J. (idézve in Lazzeri, *i.m.*, p.241).

rendszerében – Lazzeri interpretációjának megfelelően – mindig a vevő határozza meg; ez az értékelés szoros összefüggésben van az ajánlatok számával: az ajánlatok számának növekedésével egyenes arányosságban nő az adott képesség ára.¹¹

Általánosságban a hatalom természete a hírnévvel analóg: kiterjedésével egyenes arányosságban nő. Lazzeri magyarázata szerint Machiavelli még azt hangsúlyozta, hogy a hírnév a közösség olyan kollektív vágyának és véleményének a megnyilvánulása, melyet az adott (hírnévvel felruházott) egyén bizonyos tulajdonságainak és meghatározott szituációkban tanúsított viselkedésének megfelelően érdemelt ki. Ettől eltérően Hobbes – sokkal radikálisabban *instrumentalista* koncepciójában – a hírnév jelentőségét arra redukálja, hogy ez az önfenntartás érdekében áruba bocsátott képességeink/hatalmunk árát megemeli: e kontextusban a „hőstettek” is pusztán önfenntartásukat elősegítő eszközök.

Szem előtt kell tartani azonban, hogy Hobbes valójában nem adta meg, hogy pontosan milyen módon fejt ki hatását a hírnév. Az egyén értéke (*value*) nem csak árban (kvantitatív terminusokban) van meghatározva, hanem fontossági terminusokban (*worth*) is, mint az ár szubjektív kifejeződése. Mindez azt eredményezi, hogy az érték, amit valamely egyén a másoknak tulajdonít, azonos az utóbbi iránt tanúsított tisztelettel (magas ár: nagy tisztelet, és fordítva). A dicsőség – ennek alapján – mint egyfajta *jelrendszer* működik, melynek segítségével – az ár magas meghatározása révén – explicite elismerjük a másik egyén jelentőségét. A tisztelet jelei, melynek segítségével bizonyos vevők elismerik egy adott egyén hatalmát, olyan jelekké válnak, amelyekkel a leendő

---

¹¹ vö: Lazzeri, *i.m.*, pp.240-241.

vásárlók egyben ugyanazon egyén *hatalmát* is megállapítják. Machiavelli a gazdagságnak és a dicsőségnek még (egyenként) két külön eredetét jelölte meg, mivel szerinte kizárólag a gazdagság eredhetett az önfenntartás igényéből. Hobbes e kettőt az önfenntartás eszközeinek szintjére redukálja.¹²

A fentiekben vázolt szituációban a fő probléma az, hogy az egyének sokasága mind ugyanazon cél irányába törekszik a képesség/hatalom e piacán. Ha mások elfogadják az általunk tanúsított viselkedést, épp azon elismerést szerzik meg, amely a potenciális vásárlókat vagy csodálókat arra ösztönzi, hogy aktuális vevőkként ill. csodálókként viselkedjenek. Így azonban egyrészt az általuk megszerzett elismerés meggátolja, hogy megszerezzük mindazt, amit elvileg még megszerezhetnénk, másrészt az aktuális vevők ill. csodálók azt hiszik, hogy mások hatalmai/képességei az általunk birtokoltak felett állnak, miáltal – „negatív hírnevet” generálva – megfosztanak bennünket megszerzett értékünkől a szóban forgó piacon. Ebből az következik, hogy nem pusztán *valamekkora* hatalommal kell rendelkezünk, hanem – publikus kontextusban is bizonyíthatóan – többel, mint bármely vetélytársunk, t.i. (a szélsőséges egalitarizmus kontextusában) az „egyenlő hatalommal” rendelkező felek kölcsönös és végzetes konfliktusokat gerjesztenek. Röviden: az egyén hatalma az aktuálisan birtokolt eszközök mennyiségének döntő többletében áll – riválisaival szemben. Az eszközök eme számbeli fölénye teszi az individuum számára lehetővé, hogy jövőbeli látszólagos javak megszerzésének célját tűzze ki, mégpedig (az individuum felfogásának megfelelően) annak érdekében, hogy önmagát fenntartsa és ehhez – a jövőben is – minden eszköz rendelkezésére álljon. Az aktuálisan megszerzett győzelem

---

¹² vö.: Lazzeri, *i.m.*, pp.242-243.

pusztán – az aktuálisan rendelkezésünkre álló javak birtokában – a jövőben megszerzendő javak teleologikus elgondolását teszi lehetővé.

A hatalom birtoklása, valamint bizonyos javak megszerzése és birtoklása *monopólium* – ez pedig nyilvánvalóan kizárja bármiféle osztozkodás lehetőségét. A riválisok folyamatosan jelen lesznek e folyamatban, hiszen ők is ugyanezen elvek alapján gondolkodnak. A folyamatos versengésből fakad tehát az általános uralom vágya, amely – az irigység és a bosszú szenvedélyei katalizálása által –, három (védelmi, preventív és támadó) mozzanatban vetíti előre a permanens háborút a természeti állapotban élő, s a szuverén hatalmat nélkülöző emberek számára. Lazzeri egyik zárógondolatának megfelelően Hobbes és Machiavelli tehát egyaránt a permanens konfliktust generáló *uralmi vágyat* tekinti az emberi lét mozgatórugójának.¹³

JÓZSEF NAGY
Machiavelli e Hobbes
– Abstract –

Nel presente studio l'autore analizza in senso critico alcune convergenze e divergenze possibili tra la teoria politica di Machiavelli e quella di Hobbes, basandosi ampiamente su uno studio con tema analogo di Christian Lazzeri.

---

¹³ vö.: *i.m.*, pp.243-245.